

Zicht op... CKV in het vmbo

achtergronden, literatuur, lesmethoden, projecten en websites

Inhoud

Vooraf 5

CKV-vmbo: successtory of doemverhaal? 7

Literatuur 19

Lesmethoden 32

Projecten 35

Websites 38

Studiecentrum Cultuurnetwerk Nederland 41

Vooraf

'Wrrrreed, piercings' was de kop van een artikel in NRC Handelsblad op 10 mei van dit jaar. Het verslag ging over het bezoek van vmbo-leerlingen aan de tentoonstelling 'De versierde mens' in het Teylers Museum in Haarlem. Met de kop is de toon gezet. In het artikel staat: 'De versierde mens spreekt vmbo-leerlingen bijzonder aan. Walgelijk!'

Voor het Teylers Museum was het de eerste kennismaking met de doelgroep vmbo-leerlingen. Maar ook voor veel van de jonge bezoekers was het de eerste keer dat zij voet over de drempel van een 'traditionele' kunstinstelling zetten. Het blijft ook niet bij deze ene keer. Met de invoering van het vak CKV-vmbo zijn vmbo-leerlingen verplicht vier culturele activiteiten te ondernemen. Dit betekent dat er een nieuwe doelgroep voor de culturele instellingen ontstaat. Een doelgroep met maar liefst 120.000 leden.

Het Teylers Museum noemt de eerste kennismaking met vmbo'ers positief. Natuurlijk is er nog veel te leren en zullen sommige dingen de volgende keer anders geregeld worden. Maar het museum is wel van plan in de toekomst meer tentoonstellingen voor deze doelgroep te organiseren. De eerste kennismaking werd niet zomaar een succes. Het project is zo positief uitgevallen omdat er veel rekening is gehouden met de nieuwe doelgroep, aldus de medewerker educatie Mariëlle van Tilburg van het Teylers Museum. Het project is totstandgekomen in innige samenwerking met scholen uit de regio en met de steunfunctie-instelling Kreater. Hieruit blijkt dat zowel kennis over CKV in het vmbo en de nieuwe groep leerlingen, maar ook samenwerking en een netwerk belangrijke ingrediënten zijn voor het welslagen van het vak CKV in het vmbo.

In het artikel van deze *Zicht op...* leest u meer over de ingrediënten die CKV in het vmbo een succes kunnen maken. Naast dit artikel bevat deze *Zicht op...* een overzicht van tijdschriftartikelen, lesmethoden en andere publicaties over CKV in het vmbo, die in het studiecentrum van Cultuurnetwerk aanwezig zijn. Overige onderdelen van dit nummer zijn een selectie van projecten uit het projectloket, een digitale databank met voorbeeldprojecten, en een overzicht van websites.

Cultuurnetwerk Nederland
Utrecht, september 2003

CKV-vmbo: successtory of doemverhaal?

Rinske Brand

Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) is met ingang van het schooljaar 2003-2004 een verplicht onderdeel in het vakkenpakket van leerlingen van het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo). Het vak was al eerder verplicht op havo en vwo. Scholen en culturele instellingen hebben daardoor al ervaring met CKV1 en de havo- en vwo-leerlingen. CKV1 lijkt nu – na wat opstartproblemen – redelijk verankerd te zijn in de onderwijsstructuur. Ook veel culturele instellingen zeggen, na een aantal jaren uitproberen, goed op de havo- en vwo-leerlingen ingespeeld te zijn. De weg voor CKV-vmbo lijkt geplaveid. Maar is CKV-vmbo een simpele herhalingsoefening?

Nee, volgens 'ervaringsdeskundigen' is er zeker geen sprake van een herhalingsoefening of 'meer van hetzelfde'. Het vak CKV-vmbo is namelijk anders van opzet dan CKV1. En ook de vmbo-leerlingen verschillen sterk van hun collega's op havo en vwo. Kritische geesten waarschuwen dat lang niet iedereen – zowel scholen als culturele instellingen – beseft wat hen te wachten staat. Successtory of doemverhaal: wat zijn de slagingskansen van CKV-vmbo?

De slagingskansen zijn afhankelijk van verschillende factoren. Samen vormen deze factoren de formule CKV-vmbo. Deze formule heeft een aantal vaste ingrediënten, zoals de opzet van het vak en de CKV-bonnen. Deze voorwaarden zijn voor iedereen gelijk. De andere ingrediënten van de formule liggen minder vast. Neem bijvoorbeeld de kennis, kunde en het enthousiasme van de docent, de culturele omgeving en het wel of niet aanwezig zijn van een lokaal netwerk. En juist deze variabele ingrediënten bepalen het slagen van een vak als CKV-vmbo. In dit artikel passeren zowel de vaste als de variabele ingrediënten van de formule CKV-vmbo de revue. Samen bepalen zij de slagingskansen van CKV-vmbo.

Voor dit artikel is geput uit verschillende bronnen. De eerste ervaringen van docenten, consultants en medewerkers van culturele instellingen met pilotprojecten CKV-vmbo vormen de basis van dit artikel. Deze ervaringen werden onder andere genoteerd tijdens de conferentie *Dubbelklik op CKV* (21 november 2002) en de zes bijeenkomsten *CKV-vmbo. De (on)mogelijkheden voor culturele instellingen* (april 2003). Daarnaast is er gebruikgemaakt van publicaties over de eerste ervaringen van scholen en culturele instellingen met CKV-vmbo.

De vaste ingrediënten

1. CKV-vmbo

Meer jongeren interesseren voor kunst en cultuur is al jaren een van de speerpunten van het cultuurbeleid in Nederland. Diverse maatregelen moeten hiertoe leiden. De invoering van het vak CKV en de uitgave van de bijbehorende CKV-vouchers zijn hiervan voorbeelden.

Culturele en Kunstzinnige Vorming in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs¹, kortweg CKV-vmbo, is een heel jong vak. Vanaf 1998 is er gewerkt aan een examenprogramma en een methodiek. Doel van CKV-vmbo is dat leerlingen kennismaken met hun culturele omgeving en zelfstandig een

¹ In het vmbo zijn het vroegere mavo (middelbaar algemeen voortgezet onderwijs, vbo (voorbereidend beroepsonderwijs en vso (voortgezet speciaal onderwijs) verenigd.

keuze leren maken uit het culturele aanbod. Horizonverruiming is daarbij het uitgangspunt: leerlingen maken kennis met voor hen nieuwe vormen van kunst en cultuur. Leerlingen zijn zelf actief, werken zelfstandig en in kleine groepjes. Het examenprogramma van CKV-vmbo is afgestemd op het vmbo. Dat betekent dat het vak praktijkgericht is met weinig theorie. Dit in tegenstelling met het vak CKV1, waar wel veel ruimte is voor theorie en achtergronden. Bij CKV-vmbo staat de *beleving* van de culturele activiteiten centraal. De vier culturele activiteiten en het kunstdossier vormen de kern van CKV-vmbo. Het kunstdossier is het uitgangspunt voor het schoolexamen. Om te slagen voor het vak moet het kunstdossier 'naar behoren' worden afgerond. Voor CKV-vmbo is er geen schriftelijk of mondeling centraal examen.

In totaal is er 40 uur voor CKV-vmbo beschikbaar. CKV-vmbo maakt deel uit van Kunstvakken 1 waarvoor in totaal 320 uur beschikbaar is; 280 uur is gereserveerd voor twee kunstvakken in de basisvorming. De overige 40 uur is bestemd voor CKV in het derde en/of vierde jaar. Ter vergelijking: vwo heeft 200 uur en havo 120 voor CKV1. Vmbo-scholen zijn vrij CKV in het derde of vierde leerjaar te geven, maar de scholen die al eerder begonnen zijn met proefdraaien kozen voornamelijk voor het derde jaar. Ook zijn scholen vrij te kiezen voor de indeling van de uren, bijvoorbeeld één uur per week gedurende een jaar, twee uur gedurende een half jaar of een projectweek van 40 uur.

Omdat CKV-vmbo valt onder Kunstvakken 1, zijn alleen in de kunstvakken geschoolde docenten bevoegd dit vak te geven. Dit is anders op havo en vwo. Een CKV1-docent moet een eerstegraadsbevoegdheid hebben, maar een kunstvakopleiding is niet verplicht. Dit betekent in de praktijk dat CKV1 eerder aansluiting vindt bij vakken als maatschappijleer, geschiedenis, de talen en filosofie dan CKV-vmbo. Docenten CKV1 kunnen immers ook docent Nederlands, Frans, geschiedenis of maatschappijleer zijn. Docenten CKV op het vmbo hebben allemaal een kunstvakachtergrond.

Kunstvakken 1 moeten voldoen aan de algemene eindtermen zoals die zijn geformuleerd voor het schoolexamen. Daarnaast werken leerlingen binnen CKV-vmbo aan eindtermen die speciaal voor dit vak zijn geformuleerd. De eindtermen zijn onder te verdelen in vier categorieën. De eerste twee zijn algemeen en gelden dus voor alle vakken, de laatste twee zijn specifiek voor CKV.

- Oriëntatie op leren en werken: de leerling kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en een aantal opleidingen en beroepen noemen waarbij kunst en cultuur een rol spelen
- Basisvaardigheden: bij CKV werkt de leerling aan een aantal vaardigheden, zoals het raadplegen van verschillende bronnen en het selecteren van informatie. Verder leert de leerling samenwerken en presenteren
- Culturele activiteiten: de leerling maakt zelf een keuze uit het aanbod en onderneemt vier culturele activiteiten
- Reflectie en kunstdossier: de leerling heeft een kunstdossier samengesteld waarin hij verslag doet van de voorbereiding van en de deelname aan de activiteit. Ook doet hij verslag van zijn ervaringen.

Bij CKV-vmbo geven docenten niet langer klassikaal les; zij hebben de rol van coach. Zij ondersteunen de leerlingen en zij stimuleren hen zelfstandig te werken en individuele keuzes te maken. Dit heeft verregaande gevolgen, ook in praktische zin. Bijvoorbeeld: voor CKV voldoet het ouderwetse leslokaal niet meer. Het CKV-lokaal beschikt idealiter over communicatiemiddelen als telefoon, fax en computers met internetverbinding. Want leerlingen moeten in groepjes kunnen werken en hun kunstdossier kunnen presenteren, bijvoorbeeld door middel van een zelfgemaakte video. Want er

wordt zo min mogelijk geschreven bij CKV-vmbo. De kunstdossiers bestaan vaak uit video- of fotomateriaal. In *Dossier CKV* wordt uitgebreid stilgestaan bij de inhoud en opbouw van CKV-vmbo.²

2. CKV-bonnen

Tweede vaste ingrediënt van de formule CKV-vmbo zijn de CKV-bonnen. Sinds het schooljaar 2000-2001 zijn er ook voor vmbo-leerlingen CKV-bonnen beschikbaar. Vmbo'ers kunnen dus al een tijdje goedkoop of gratis naar voorstellingen en tentoonstellingen. Nog niet alle vmbo-scholen hebben van deze mogelijkheid gebruikgemaakt. Nu vanaf dit schooljaar CKV-vmbo een verplicht vak is, zijn er in het najaar van 2003 voor alle vmbo-leerlingen bonnen beschikbaar. Een school moet deze bonnen wel elk jaar opnieuw aanvragen.³

Alle leerlingen die het vak CKV volgen, krijgen voor € 22,70 aan CKV-bonnen. Van deze bonnen kunnen zij een kaartje voor een tentoonstelling of voorstelling kopen. Op dit moment kunnen jongeren de bonnen inleveren bij 1.100 culturele instellingen. De Stichting Cultureel Jongeren Paspoort (CJP), uitgever van onder andere de CJP jongerenpas en CJP-Magazine, verzorgt de distributie van de CKV-bonnen. CJP doet daarnaast onderzoek naar de besteding van de bonnen.

Alle leerlingen krijgen hetzelfde bedrag aan CKV-bonnen terwijl een vmbo-leerling maar vier activiteiten hoeft te ondernemen, een havo-leerling zes en een vwo'er tien. Worden vmbo'ers voorgetrokken? Volgens het ministerie van OCenW is hier geen sprake van voortrekken. De beslissing is gebaseerd op het gelijkheidsprincipe: alle leerlingen hebben recht op hetzelfde. Bovendien zullen vmbo-leerlingen meer dan andere leerlingen gestimuleerd moeten worden om culturele activiteiten te gaan ondernemen. Daarbij komt dat havo- en vwo-leerlingen hun activiteiten spreiden over meer kunst-disciplines. Literatuur, bijvoorbeeld, maakt onderdeel uit van het CKV1-pakket. Het lezen van een boek is veelal gratis.

Uit het jaarlijkse onderzoek naar de besteding van de bonnen blijkt dat nog steeds veel bonnen blijven liggen. Lang niet alle bonnen worden gebruikt. Veel leerlingen nemen de bonnen wel in ontvangst, maar raken ze weer kwijt of vergeten dat ze ze hebben. Wanneer er bonnen blijven liggen, missen culturele instellingen een deel van de inkomsten. Bijvoorbeeld, in 2001 vertegenwoordigen de niet gebruikte bonnen een waarde van ruim 1,5 miljoen euro. Het CJP zet zich in de bonnbesteding te stimuleren. Zij informeert scholen en docenten over de besteding bij hen op school en biedt culturele instellingen mogelijkheden hun aanbod bekend te maken onder jongeren.

De bonnen kunnen ook worden gebruikt voor andere zaken dan een toegangskaartje. Een culturele organisatie kan, voor culturele activiteiten met een educatief onderdeel, een totaalpakket aanbieden. In dit pakket worden niet alleen de toegangsprijs, maar ook ontwikkelkosten of zelfs kosten voor vervoer doorberekend.

De opzet van het vak CKV-vmbo en de CKV-bonnen zijn de vaste ingrediënten. Deze gegevens zijn voor iedereen gelijk. Andere factoren verschillen. Neem bijvoorbeeld de inzet van school en docent, de leerlingen, het aanbod en de medewerking van de culturele omgeving en het lokale netwerk.

² Bommel, H. van, Landsman, H., Ruiter, J. de & Wervers, E. (2003). *Dossier CKV*. Enschede: SLO.

³ Voor meer informatie over CKV-bonnen, zie www.cjp.nl/ckv.

Variabele ingrediënten

1. De school en de docent

De kennis en kunde, maar vooral het enthousiasme van een individuele docent én de steun van de betreffende school zijn belangrijke variabele ingrediënten van de succesformule voor CKV-vmbo. Kennis en kunde zijn redelijk te sturen. Zo kan een docent cursussen volgen op het gebied van CKV en op die manier zijn kennis vergroten. Hij kan zich verdiepen in de verschillende methoden en de beste kiezen. Ook kan de docent actief deelnemen aan netwerken van lokale instellingen en zo het aanbod leren kennen. Ook voor het schoolmanagement is een taak weggelegd. Het management kan extra scholing betalen, extra taakuren beschikbaar stellen en een apart budget voor culturele activiteiten vaststellen, inclusief aanvullende budgetten voor bijvoorbeeld vervoerskosten.

Bovenstaande zaken zijn bij CKV-vmbo niet centraal geregeld, zoals bij CKV1 wel het geval is. Waar alle CKV1-docenten bijvoorbeeld verplicht een gesubsidieerd bijscholingstraject hebben doorlopen, is het in het vmbo aan de individuele school en docent om te investeren in scholingen CKV. Ook in taakuren voor bijvoorbeeld een CKV-coördinator is, in tegenstelling tot CKV1, bij CKV-vmbo niet voorzien. En zonder coördinator is er niemand die vanuit zijn taak centraal aanspreekpunt is voor collega's, de contacten onderhoudt met schoolmanagement, de collega's CKV1 en de culturele instellingen en die het netwerk onderhoudt. Daarom besluiten steeds meer scholen extra uren beschikbaar te stellen voor een coördinator.

Het schoolmanagement kan ervoor zorgen dat CKV een gelijkwaardige plaats krijgt tussen de andere vakken. De docent CKV-vmbo opereert vaak in een klein, geïsoleerd team van collega-kunstvakdocenten. Door samenwerking met andere vakken te stimuleren en meer begrip te kweken bij collega-docenten, voelt een CKV-docent zich minder een roepende in de woestijn.

Alle bovenstaande factoren zijn van invloed op het succes van CKV-vmbo. Maar geen van deze ingrediënten weegt ook maar half zo zwaar als het enthousiasme en de inzet van de individuele docent. De capaciteit van een docent om zich te kunnen verplaatsten in de belevingswereld van leerlingen is alleen veel minder te sturen dan het rooster, het budget en de extra scholing. Maar een docent die leerlingen kan stimuleren verder te kijken, ze op nieuwe ideeën kan brengen en uitdaagt hun ervaringen onder woorden te brengen, is de absolute smaakmaker in de formule CKV-vmbo.

Veel docenten beginnen wat onwennig, maar enthousiast aan hun nieuwe taak. Zeker in het begin zijn er factoren die dit enthousiasme op de proef stellen. Neem bijvoorbeeld het feit dat veel scholen CKV op een onmogelijk tijdstip inplannen. Of het gegeven dat sommige culturele instellingen en kunstenaars afspraken niet nakomen zodat leerlingen voor een dichte deur staan. Of bedenk dat een project uiteindelijk veel meer tijd in beslag kan nemen dan vooraf gepland was. Maar ook spijbelende leerlingen werken demotiverend. Wat doet een docent aan leerlingen die na afloop van een voorstelling buiten de deur de kaartjes vragen van anderen en zo met de informatie uit het programmaboekje een verslag van een zogenaamde activiteit maken. En wat te denken van de ouders die met de bonnen van zoon of dochter een voorstelling bezoeken? Maken zij ook het verslag?

En leerlingen kunnen niet op alle tijden activiteiten ondernemen. Sommige leerlingen mogen niet weg in de avonduren of moeten op een vaste tijd thuis zijn. Daarnaast vinden sommige docenten dat de ontwikkelde lesmethoden niet altijd aan de verwachtingen voldoen. Zij noemen het lesmateriaal niet goed toegeschreven op de vmbo-leerling, saai van opzet of inhoudelijk erg mager.

Naast deze praktische problemen, worstelt menig docent ook met inhoudelijke vraagstukken. Het afbakenen van de begrippen 'kunst' en 'cultuur' bijvoorbeeld. In vergelijking met CKV1 zijn deze begrippen voor het vmbo al vaak opgerekt. Maar hoe ver mag een docent gaan om CKV aan te laten sluiten op de belevingswereld van leerlingen? Valt *Idols* onder kunst en cultuur? Een docent moet sterke argumenten hebben om deze discussie met zijn leerlingen aan te gaan.

Docenten CKV-vmbo zijn vaak meer op zichzelf aangewezen dan hun collega's van CKV1. Er is minder interactie met andere vakken en collega's. Op veel scholengemeenschappen is er geen overleg tussen de CKV1- en CKV-vmbo-docenten. Vaak komt dit ook door de verschillende locaties. De vmbo-afdeling is vaak ergens anders gehuisvest dan de havo- en vwo-afdeling.

Omdat er maar 40 uur beschikbaar is, moet er veel gebeuren in erg weinig tijd. Eeke Wervers schrijft in haar artikel 'Roosterproblemen CKV-vmbo' dat het een zeer goede planning vereist om te voldoen aan de eindtermen CKV-vmbo.⁴ Dit levert niet alleen werkdruk op, maar heeft voor de docent ook een neveneffect. Omdat een leerling gemiddeld maar 1 uur per week aan CKV besteedt, heeft een docent meerdere groepen leerlingen. Waar een CKV1-docent in totaal bijvoorbeeld 40 leerlingen per jaar heeft, kan zijn collega in het vmbo wel 180 leerlingen onder zijn hoede hebben.

En natuurlijk is ook een gebrek aan budget een demotiverende factor. Er is vaak geen geld voor de aanschaf van film- en videoapparatuur, computers en ook speciale software zijn erg kostbaar. En de kosten voor vervoer kunnen ook oplopen. Zeker wanneer er in de directe omgeving van een school weinig op cultureel gebied te doen is en leerlingen moeten reizen voor culturele activiteiten.

Kortom, een docent CKV ontmoet hindernissen wanneer hij zijn eerste stappen zet in de wereld die CKV-vmbo heet. Door hiermee rekening te houden valt de praktijk meestal mee. Het zich eigen maken van het vak gebeurt waarschijnlijk met vallen en opstaan.

2. De leerling

De vmbo-leerling is duidelijk anders dan een havo- of vwo-leerling. Er is niet één typering van de vmbo-leerling mogelijk, maar er zijn wel kenmerken te geven.

De vmbo-leerling is jonger dan de leerlingen die CKV1 volgen. Het vak wordt vaak in het derde leerjaar gegeven, de meeste leerlingen zijn dan 14 à 15 jaar. Vmbo-leerlingen hebben een grote praktische aanleg en een ander intellectueel vermogen dan havo- en vwo-leerlingen. Voor vmbo-leerlingen staan eigen ervaringen en belevenissen voorop. Ze zijn heel gevoelig voor sfeer en hun opvattingen zijn zwartwit: iets is of heel mooi of verschrikkelijk. Vmbo-leerlingen hangen sterk aan de *peer group*, de groep leerlingen met wie ze omgaan.

Vmbo-leerlingen zijn snel afgeleid. Wanneer een medewerker educatie een lang verhaal houdt, valt de concentratie weg. Daarom is het beter ze dingen te laten doen.

Verder hebben ze ook een talent voor het stellen van onverwachte vragen. Want wat antwoord je op de vraag: 'Meneer, wat verdient u?'

Sommige onderwerpen liggen gevoelig. Veel leerlingen hebben een andere culturele achtergrond. Culturele instellingen kunnen wel eens onbedoeld provoceren. Rondlopen met een roze winkelmandje met daarin onder andere een Barbie is voor veel allochtone jongens *not done*. Toch was dit een tijd geleden een onderdeel van een project van een vooraanstaand museum.

⁴ Wervers, E. (2002). Roosterproblemen CKV-vmbo. *Muziek & onderwijs*, 39(1), 7-8.

Sommige voorstellingen roepen schaamtegevoelens op bij de leerlingen. Culturele instellingen kunnen dit voorkomen door de acteurs of de regisseur van tevoren de opzet en symboliek van de voorstelling uit te laten leggen.

Veel leerlingen zijn nog nooit in een museum of theater geweest. Zij zijn dan ook volkomen onbekend met de geldende – maar ongeschreven – regels. Ze houden hun jas aan in de zaal, ritselen met snoep- en chipszakken of lopen tussendoor weg. In deze gevallen is een uitleg over de gedragsregels in een culturele instelling dé manier om problemen te voorkomen.

Voor veel leerlingen is Nederlands de tweede taal. Zij hebben vaak moeite met het lezen van lange en ingewikkelde teksten. De teksten in seizoensbrochures zijn meestal al niet geschreven voor een jong publiek, maar voor deze leerlingen zijn ze niet of nauwelijks leesbaar. Veel culturele instellingen hebben hun promotiemateriaal aangepast. Speciale folders voor jongeren hebben weinig tekst, toegankelijke taal en veel afbeeldingen. Vaak werken school en leerlingen mee aan de samenstelling van de brochure.

De bewering dat de interesse van jongeren voor het culturele aanbod vaak niet al te groot is, wordt door verschillende docenten weerlegd. In een interview stelt CKV-docente Corrie Sjoukema dat leerlingen wel degelijk interesse hebben in kunst en cultuur, zolang de activiteiten maar laagdrempelig worden gehouden.⁵ Leerlingen willen een cultureel aanbod dat aansluit op hun eigen interesses en vaak zijn deze interesses deels gekoppeld aan hun leerweg en sector.

Op <http://vmbo.cultuurenschool.net> staat een uitgebreide inspiratielijst; een opsomming van mogelijkheden, ingedeeld naar de vier sectoren in het vmbo en de verschillende kunstdisciplines. Deze lijst biedt docenten voorbeelden van activiteiten. Op die manier kunnen docenten de leerlingen ondersteunen bij het kiezen voor een bepaalde activiteit. De suggesties lopen uiteen van een workshop 'kapsels' tot het ontwerpen van een (brandweer)auto.⁶

Maar blindstaren op de verschillen tussen de leerlingen brengt culturele instellingen weinig verder. Beter is te constateren dat er ook een grote overeenkomst is: het zijn allemaal jongeren, met bijbehorende perikelen en dilemma's. Een voorliefde voor rap, graffiti of trainen is niet automatisch afhankelijk van leerweg of sector. Het project 'Body Art, de kunst van tattooing', waarbij leerlingen zelf een (tijdelijke) tattoo ontwierpen én zetten, was een groot succes.⁷

Maar ook meer traditionele kunstvormen kunnen wel degelijk de interesse van jongeren wekken. Maar: een foldertje onder de neus van de leerling duwen is niet genoeg. Een aantal culturele instellingen heeft leerlingen ambassadeur van hun instelling gemaakt. Deze leerlingen komen regelmatig over de vloer bij de betreffende organisatie en zien voorproefjes van een tentoonstelling of voorstelling. Terug op school vertellen de ambassadeurs over hun bezoek en vragen ze hun klasgenoten of ze naar de voorstelling willen komen.

⁵ Severijnen, M. (2002) Praktijkgerichte vmbo-leerlingen vinden CKV wel degelijk interessant. *Bulletin Cultuur & School* 5(24), 18-21.

⁶ <http://vmbo.cultuurenschool.net> voor onder andere de inspiratielijst. Zie ook Ruiter, J. de (2003). Leerwegen en sectoren. In H. van Bommel, H. Landsman, J. de Ruiter & E. Wervers, *Dossier CKV* (pp. 38-49). Enschede: SLO. En: Ruiter, J. de (2003). Doeners zoeken cultuuraanbod. *Kunstzone*, 2(2/3), 10-13.

⁷ Body Art, de kunst van tattooing, proefproject CKV-vmbo. Te downloaden op <http://vmbo.cultuurenschool.net>

3. De culturele instellingen en hun aanbod

Veel culturele instellingen hebben al in meer of mindere mate ervaring met vmbo'ers. Sommige instellingen hebben grootschalige vmbo-projecten opgezet, zoals het G.R.A.S.-project, een samenwerking van het Van Gogh Museum, Rijksmuseum, Amsterdams Historisch Museum en Stedelijk Museum Amsterdam. Andere instellingen krijgen alleen sporadisch kleine groepjes vmbo-leerlingen over de vloer en hebben geen speciale activiteiten voor CKV-vmbo ontwikkeld.

Al hebben de meeste instellingen al wel wat ervaring met vmbo'ers, lang niet alle culturele instellingen zijn goed op de hoogte van CKV-vmbo en de vmbo-leerling. Medewerkers educatie zijn niet bekend met de opzet van het vak CKV-vmbo en zijn niet ingesteld op vmbo-leerlingen. In veel gevallen hebben culturele instellingen ook nog geen tijd gehad zich te verdiepen in het vmbo als onderwijsvorm en in de vmbo-leerlingen. Vaak lopen de CKV1-projecten net goed. Jammer genoeg worden er toch ook vaak, zonder deze noodzakelijke kennis, projecten voor het vmbo ontwikkeld of worden CKV1-activiteiten ongewijzigd aan het vmbo aangeboden. Deze projecten sluiten slecht aan op de interesses van vmbo'ers en mislukken daardoor vaak.

Er is een aantal algemene knelpunten voor culturele instellingen te signaleren. Heet hangijzer is onder andere de methodiek van het vak CKV-vmbo. De methodiek gaat uit van de individuele keuze van de leerling en het werken in kleine groepjes. In het ideale geval bezoeken leerlingen in groepjes van drie of vier een culturele instelling, waar zij zelf op zoek gaan naar aanvullende informatie en antwoord op hun vragen. Het ontvangen van kleine groepjes, die soms onaangekondigd binnenkomen, is geen gemakkelijke opgave voor een culturele instelling. Ook de kleine groepjes hebben begeleiding nodig en iemand die antwoord kan geven op hun vragen. Dit kost veel tijd. Het voldoen aan dit soort verzoeken is vaak onbegonnen werk.

Verder vinden veel culturele instellingen het ontvangen van kleine groepjes die zelfstandig hun weg zoeken een groot risico. Zeker wanneer een culturele instelling geen ervaring heeft met CKV-vmbo, zal deze er eerder voor kiezen om een klassikale activiteit te ontwikkelen. Een klassikale activiteit is goed voor te bereiden en vergt minder van een medewerker educatie dan het begeleiden van kleine groepjes leerlingen, die om beurten langskomen.

Ook het eigen aanbod is voor veel culturele instellingen een struikelblok. De meeste educatief medewerkers zijn bij het ontwikkelen van een educatief project sterk afhankelijk van het aanbod van hun culturele instelling. En veel van deze medewerkers vragen zich af of hun instelling of gezelschap aanbod heeft voor vmbo-leerlingen. Door het gekozen thema of door de uitvoering kan een activiteit simpelweg niet geschikt zijn voor deze doelgroep.

Steeds vaker klinken er geluiden dat culturele instellingen hun eigen grenzen moeten stellen. Wanneer een instelling (tijdelijk) geen geschikt aanbod heeft of wanneer er geen medewerkers beschikbaar zijn om leerlingen te begeleiden, is het misschien beter deze nieuwe doelgroep nog niet te bedienen. Daarbij komt dat veel medewerkers educatie beseffen dat een culturele instelling ook verantwoordelijkheid heeft voor haar andere publiek. Tijdens de bijeenkomsten *CKV-vmbo. De (on)mogelijkheden van CKV-vmbo voor culturele instellingen* in april 2003 ging een aantal culturele instellingen nog verder. Zij stelden dat een instelling moet doen waar zij goed in is. Dat houdt in dat culturele instellingen moeten kiezen voor de eigen positionering, ook wanneer dit betekent dat jongeren niet actief als doelgroep benaderd worden.⁸ Maar ook wanneer een instelling jongeren wel

⁸ Brand, R. & Ruiters, J. de (2003). *CKV-vmbo. De (on)mogelijkheden voor culturele instellingen. Verslag van 6 bijeenkomsten in april 2003*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland. Te downloaden op <http://vmbo.cultuurenschool.net>

ziet als doelgroep, stellen instellingen duidelijke grenzen. Bijvoorbeeld wanneer een medewerker educatie alleen groepjes van maximaal vier leerlingen per keer aankan. Of dat vragen van leerlingen alleen beantwoord worden op bepaalde tijden. Sommige culturele instellingen hebben een CKV-spreekuur ingesteld. Tijdens dit spreekuur beantwoordt de medewerker educatie vragen per mail en telefoon.

Om een succesvol CKV-vmbo-project te ontwikkelen, moet een culturele instelling de wensen en interesses van de school en de leerling centraal stellen. Wanneer deze behoeften niet centraal staan, kiezen scholen én leerlingen snel voor een andere instelling en activiteit. Elke school en zelfs elke docent heeft ook nog eens een andere aanpak. Een culturele instelling levert vaak maatwerk om aan alle specifieke eisen en voorwaarden te kunnen voldoen. En de medewerking van de school verschilt ook van geval tot geval. Er zijn verhalen bekend van leerlingen die vernielingen aanbrengen, terwijl de docenten gezellig koffiedrinken in het restaurant.

Een culturele instelling moet ook beseffen dat niet alle medewerkers geschikt zijn als begeleiders van vmbo-leerlingen. Medewerkers moeten nogal wat in huis hebben om een groep vmbo'ers blijvend te boeien. Zo moeten ze bijvoorbeeld goed kunnen vertellen, overzicht hebben en vooral plezier hebben in hun werk. In het meest ideale geval moeten culturele instellingen het personeel dus zorgvuldig selecteren en eventueel bijscholen. De praktijk werkt alleen vaak niet zo.

Dankzij intensief contact en goede afspraken kunnen docenten en medewerkers educatie een activiteit ontwikkelen die voldoet aan de wensen. En vergissingen die in het begin gemaakt werden, komen steeds minder voor. Een culturele instelling die vmbo-leerlingen wil gebruiken als zaalvulling tijdens een reguliere voorstelling, zal dit niet snel nog een keer doen. Vmbo-leerlingen hebben veel meer begeleiding nodig.

Culturele organisaties bekostigen de ontwikkeling van projecten en ander aanbod vaak uitsluitend uit eigen middelen. Hiervan wordt later hooguit een klein gedeelte terugverdiend door de toegangsprijs of de deelnamekosten. Nu de CKV-bonnen ook kunnen worden ingezet voor meer dan alleen financiering van de toegangsprijs, kan een culturele instelling een deel van het ontwikkeltraject doorberekenen in een totaalprijs.

Alle financiële hobbels ten spijt, de grootste bedreiging voor culturele instellingen is nog niet aan de orde geweest. Niets is vervelender dan een ongeïnteresseerde docent, die geen verantwoordelijkheid wil nemen voor het gedrag van zijn leerlingen. Het maken van heel strikte afspraken kan hier helpen, maar soms nemen culturele instellingen rigoureuze maatregelen; zij stoppen de samenwerking en de leerlingen van die school zijn niet langer welkom.

Zo ver hoeft het niet te komen. Wanneer scholen en culturele instellingen met elkaar om de tafel zitten, kunnen problemen besproken en opgelost worden. In onderling overleg kunnen nieuwe ideeën worden getoetst, wensen en behoeften worden gepolst en afgeronde activiteiten geëvalueerd. Het (lokale) netwerk is voor veel scholen en instellingen een onontbeerlijk ingrediënt van de CKV-vmbo-formule.

4. Het lokale netwerk

Om een CKV-project tot een succes te maken, hebben ook een enthousiaste docent en een betrokken en vakkundige medewerker educatie ondersteuning nodig. En dan vooral ondersteuning van elkaar. Zonder overleg en samenwerking is de ontwikkeling van een activiteit een zware dobber. Deelnemen aan een netwerk biedt voor zowel docent als medewerker educatie vaak uitkomst. Het netwerk geeft

de gelegenheid inspiratie op te doen, nieuwe activiteiten te bedenken en samen met culturele instellingen een aansprekend aanbod voor jongeren te ontwikkelen.

Bijna elke school of culturele instelling opereert wel in minimaal één netwerk. Netwerken worden geïnitieerd door verschillende partijen, zoals een ambtenaar cultuur, een steunfunctie-instelling, een culturele instelling of een school/docent. De doelstelling van het netwerk is over het algemeen het stimuleren van overleg en samenwerking tussen scholen, culturele instellingen en intermediairs. Veel netwerken ontstaan wanneer er gewerkt wordt aan concrete activiteiten, zoals een Rondje Cultuur of een CKV-festival.

In een netwerk worden diverse partijen bijeengebracht met als doel uitwisseling, evaluatie, kruisbestuiving en het stimuleren van samenwerking. In de meest volledige vorm zijn in een netwerk vertegenwoordigd:

- alle coördinatoren en docenten CKV;
- alle culturele instellingen;
- jongeren;
- intermediair;
- individuele kunstenaars;
- private initiatieven die opereren in cultuureducatie;
- eventueel ambtenaar cultuur.

Helaas stranden veel netwerken. Docenten en culturele instellingen haken af wegens tijdgebrek of gebrek aan resultaten. Het vraagt veel doorzettingsvermogen het netwerk in stand te houden, maar het loont wel de moeite. Zeker wanneer een netwerk is ontstaan naar aanleiding van een kortdurende activiteit, zoals een festival, is het moeilijk het netwerk ook daarna in leven te houden. Belangrijke factor is de voortrekker. Iemand moet zich verantwoordelijk voelen voor het in leven houden van het netwerk. Voor individuele docenten en medewerkers van culturele instellingen lijkt het opzetten van een netwerk onbegonnen werk. 'Dat kost toch veel te veel tijd' en 'Dat krijg ik nooit voor elkaar' zijn veelgehoorde excuses.

Vaak wordt er binnen een netwerk een project ontwikkeld, bijvoorbeeld een Rondje Cultuur en een festival. Het ontwikkelen van een project in samenwerkingsverband is meestal erg arbeidsintensief, zowel voor de docent, als voor de medewerker educatie als voor andere betrokkenen. Maar wanneer het project succesvol is, levert het wel een format op dat ook voor de andere projecten gebruikt kan worden. Het ontwikkelen van volgende projecten binnen het netwerk kost dan beduidend minder tijd.

In de praktijk worden veel netwerken ondersteund door een intermediaire organisatie: de provinciale steunfunctie-instelling. Deze organisatie kan een netwerk ondersteunen. Bij veel succesvolle netwerken is er een secretaris aangewezen, die zowel het centrale aanspreekpunt als de coördinator is. In enkele gevallen gaan netwerken nog verder. In Weert en omgeving is zelfs gekozen voor de oprichting van een onafhankelijke stichting, Stichting Kunst en Cultuur (Ku + Cu), die verantwoordelijk is voor de coördinatie van verschillende CKV-activiteiten.

In Zuid-Holland worden onder het motto 'Adopteer een vmbo-school' alle vmbo-docenten en alle medewerkers educatie van de culturele instellingen uitgenodigd om na te denken over gemeenschappelijke activiteiten. Dit project wordt geleid door Kunstgebouw, de steunfunctie-instelling van

Zuid-Holland. Scholen en culturele instellingen worden één op één aan elkaar gekoppeld, met als doel wederzijds begrip en betrokkenheid te stimuleren.⁹

Om een netwerk in stand te houden, moeten de deelnemers rekening houden met een aantal punten. De sprekers tijdens de bijeenkomsten *CKV-vmbo. De (on)mogelijkheden voor culturele instellingen* gaven een aantal bruikbare adviezen. Hieronder volgen er een vijftal.

Ten eerste moeten de deelnemers alle kaarten op tafel leggen tijdens een netwerkoverleg. Te vaak zijn deelnemers bang dat hun goede ideeën worden afgepikt. Maar alleen door onderlinge openheid zijn problemen op te lossen.

Het tweede advies is dat wanneer verschillende instellingen samen een activiteit uitvoeren, de werkerterreinen en verantwoordelijkheden goed moeten zijn afgebakend. Dit duidelijk afbakenen moet al gebeuren in de voorbereiding. Is de docent bijvoorbeeld verantwoordelijk voor het gedrag van de leerlingen tijdens een rondleiding?

Ten derde moet een netwerk regelmatig bij elkaar komen om levend te blijven. Over het algemeen geldt een minimum van vier keer per jaar.

Vierde advies: de succesvolste netwerken opereren niet alleen in een formele sfeer. Naast voortgangsbesprekingen, kunnen ook activiteiten met een ander karakter georganiseerd worden. Wanneer een school of culturele instelling de netwerkpartners uitnodigt voor een borrel of etentje, is de sfeer ongedwongen en worden contacten vaak makkelijker gelegd. Zeker in de aanloopfase van een netwerk of wanneer een nieuwe groep deelnemers aanschuift bij het netwerk, bewijst een informele ontmoeting zijn waarde.

Vijfde – en tevens laatste – advies is dat netwerken waar ook jongeren in zitten, vaak heel veel opleveren. Tenminste, wanneer er ook echt iets gedaan wordt met de ideeën van de jongeren. En wanneer de jongeren resultaat zien van hun bijdrage.

Over het algemeen zijn de ervaringen met het lokale netwerk goed. Zeker wanneer alle partijen vertegenwoordigd zijn en er gewerkt wordt aan concrete activiteiten. De pioniersfase is opgevolgd door consolidering. Pilots en proefprojecten met CKV-vmbo moeten worden omgezet in structurele activiteiten. Het netwerk speelt hierbij een sleutelrol. De netwerken moeten ook zonder dat er een concrete activiteit te organiseren valt, levend blijven. De rol van het netwerk verandert ook. Waren de eerste vergaderingen misschien gericht op de praktische organisatie, in een later stadium is een netwerk ook erg waardevol als klankbord en inspirator. Het netwerk is het laatste ingrediënt van de succesformule CKV-vmbo.

Conclusie

CKV-vmbo, successtory of doemverhaal? Het antwoord op deze vraag uit de inleiding is niet in één woord te vatten. Het antwoord is eigenlijk ook nog niet te geven. Of CKV-vmbo ook daadwerkelijk een succes wordt, is nu – net na de invoering – nog niet duidelijk. Er is zeker een aanloopperiode van een aantal jaar nodig, voordat er conclusies getrokken kunnen worden. Ter vergelijking: volgens docenten en culturele instellingen begint CKV1 nu, vier jaar na de officiële invoering, eindelijk lekker te lopen. Voor CKV-vmbo moeten de betrokken partijen dus nog geduld hebben. Na de pioniersfase, met proefprojecten en beginnende netwerken, volgt de consolidering. De pilotprojecten moeten worden omgezet in structurele activiteiten en structureel beleid en de netwerken moeten veranderen van organisatieoverleg naar inspirerende klankbordbijeenkomsten.

⁹ *Adopteer een vmbo-school, proefproject CKV-vmbo.* Te downloaden op: <http://vmbo.cultuurenschool.net>

De formule CKV-vmbo heeft een aantal vaste en variabele ingrediënten. De methodiek van het vak CKV voor het vmbo en de CKV-bonnen zijn de constante factoren. Deze gegevens zijn voor iedereen gelijk, al verschilt het wel van geval tot geval hoe hiermee om wordt gegaan. De variabele ingrediënten zijn: de school en de docent; de vmbo-leerling; de culturele instelling en het aanbod; het lokale netwerk. Enthousiasme, betrokkenheid en kennis van zaken zijn van groot belang voor het laten slagen van activiteiten. En dit geldt voor de school, de docent en de culturele instelling. De vaste en variabele ingrediënten beïnvloeden elkaar en botsen in sommige gevallen. Zo gaat de methodiek van CKV-vmbo uit van het werken in kleine groepjes, iets wat bij veel culturele instellingen wrevel oproept.

Veel problemen zijn op te lossen en zelfs te voorkomen, wanneer de verschillende partijen regelmatig met elkaar om de tafel zitten. Op die manier worden behoeften en wensen op elkaar afgestemd en verantwoordelijkheden en bevoegdheden vastgelegd.

Eén ding is wel duidelijk, het vak valt of staat bij het enthousiasme en de vakbekwaamheid van docenten. Wanneer een docent zelf zelden of nooit een museum, popconcert of theater bezoekt en slecht bekend is met de culturele omgeving van zijn school, zal hij ook moeite hebben leerlingen te enthousiasmeren voor kunst en cultuur. Het enthousiasme van de docent wordt beïnvloed door vele factoren, zoals de faciliteiten die hem ter beschikking staan, interesse van collega-docenten en management, cultuurbudget, een rijk cultureel aanbod, CKV-bonnen en een goede samenwerking met culturele instellingen en intermediairs in een netwerk. Een goede communicatie tussen de betrokken partijen, dus ook met leerlingen en zelfs ouders, geeft CKV voor het vmbo een kans van slagen.

Auteur is werkzaam bij Cultuurnetwerk Nederland.

[Link naar literatuur en websites Zicht op... CKV in het vmbo](#)